

POSTAVLJANJE DIJALEKTIČKOG ONOSA ANALOGISTA, UMJETNOINTELIGENATA I KONCILIJANATA: HILEMORFIZAM SUPROTIVNO IDEJASVIJETU

Andrej Kozina

Naša priča o 'svijetu ideja' počinje dakako u Platonovoj misli, ali na svojevrsan način svršava u 'virtualnom svijetu' koji nas danas sve više i više okružuje – Platonova ideja dakle da je isti jedini koji sadrži 'stvar po sebi' dok su sve drugo 'fenomeni' (pojave), u jasnoj je suprotnosti Aristotelovom pojmu 'hilemorfizma'; koji nalaže da forma svake stvari mora biti uvjetovana funkcijom koju vrši.

Nekada svi mi zajedno živjeli smo u 'hilemorfističkom svijetu' – no danas – živimo u 'idejnom'. Takav svijet dakako ima svoje prednosti i nedostatke (kao i svaki uostalom) a jedna od posljedica neupitno jest izostanak "forme koja određuje materiju" koju je možda najbolje prikazati na primjeru automobila, koje je nekada čovjek sam mogao da popravi a danas pak može samo sustav – jer se radi o elektronici i dijelovima koje samo proizvođač ima, jer se radi o tome da samo 'svijet ideja' može da popravi ono što "formom ne uvjetuje materiju".

Kako je zbog bogatstva interpretacija teško *renesansnu filozofiju* svesti na jedan zajednički nazivnik mi govorimo o 'renesansnim filozofijama' koje onda obuhvaćaju ne samo djela Platona i Aristotela nego i njihovo sveukupno nasljeđe;

- a) *renesansni platonizam* temelji se na interpretaciji Platona koja sadrži i dijelove aristotelizma, ta struja tako nastoji pokazati koliko su njihova mišljenja srodna a i sukladna s kršćanskim naukom.
- b) *renesansni aristotelizam* vraća se izvornoj misli Aristotela i izvornom tumačenju Aristotelovih djela.
- c) *koncilijantna struja* nastoji pomiriti dvije gore navedene.

Vodeći se gore navedenim 'sustavom struja' kako bi pošteno te precizno razlikovali terminološki *one koji se priklanjaju umjetnointeligenciji, one koji umjetnointeligenciju križaju sa prošlim metodama rješavanja određenih problema te one koji se samo oslanjaju na prošle metode i prošla rješenja*, uveli smo sljedeće termine koje ćemo naknadno daljnje razložiti;

1. *analogiste* kao one koji smatraju da treba prošlim spoznajnim metodama interpretirati sadašnjost i budućnost.
2. *umjetnointeligente* koji drže da se pravilno prošlost, sadašnjost i budućnost mogu interpretirati samo najnovijim metodama.
3. *koncijilante* (pomirbenike) koji smatraju da ispravna interpretacija dolazi samo iz komunikacije između dvije dominantne struje koje smo naveli.

I. ANALOGISTI

Dvadeset i prvo stoljeće vrlo je brzo i bez razmišljanja otpisalo neke medije kao zastarjele; tu nam spadaju – gramofonske ploče, audio i video kazete, pisaći strojevi, film, CRT televizori (...) zato i je zanimljivo vidjeti da se svi ti "otpisani mediji" dominacijom idejasvijeta (virtualstvarnosti) na svojevrsan način, željom potrošača, vraćaju u uporabu. Virtualstvarnost možda je dobra za beskrajnu (potencijalno) konzumaciju onoga što želimo i što nam prije nije bilo dostupno (od knjiga, do filmova te raznih alata) no isto vrlo lako i brzo može biti ili maknuto od strane onoga tko drži mjesto na kojem se sadržaj nalazi ili može nestati čistom pogreškom između – 0 i 1.

Povijest se mijenjala onda kada su se problemi mogli riješiti brže, kada su se tri koraka zamijenila – jednim. Industrijska revolucija omogućila je masovnu proizvodnju, ali je i zarobila ljude u radno vrijeme, nastali su sindikalni pokreti a među njima i idejni kao što su 'luditi' koji su uništavali strojeve jer su bili uvjereni da oni uzimaju ljudima posao; trebalo je manje ljudi jer su strojevi preuzeli dio posla. **Efikasnost i pragmatičnost** uvjetovali su da nešto novo osmišljeno ostane, i postane 'normalno'.

Tako je i početak dvadeset i prvog stoljeća doveo do raznih napredaka i uveo nas u 'digitalno doba' (idejasvijet) na način da o istome nismo stigli ni da pošteno razmislimo; jer je brzina napredovanja brža od brzine misli, u čovjeka. Generacije rođene nakon dvije i tisućite godine rođene su uz veći stupanj prisutnosti 'svijeta ideja' u sopstvenom životu negol one rođene prošlih godina. Iste nisu morale posezati za 'starijim metodama' konzumacije medija ali ipak jesu, i cirka svake godine jedan od medija za kojeg se smatralo da je njegov sat otkucao, biva nanovo oživljen i otkriven. Zato su *analogisti* struja a ne pokret kao *luditi* – oni ne uništavaju strojeve već biraju ne biti njihovi slugi. Prije svega, radi se o *filozofskoj struji* koja odbija veliku većinu života prepustiti idejasvijetu i algoritmima u koje potpada dakako i – umjetnointeligenta. *Analogisti* drže da smo isuviše brzo postali dio 'svijeta ideja' kojeg ne razumijemo sasma i da smo zato odbacili neke spoznajne metode koje i danas imaju svoju vrijednost. Za pretpostaviti je da će rastom dominacije umjetnointeligente rasti i nenasilni, prosvjetiteljski, otpor analogista – koji se prije svega zalažu za to da se čovjek vraćajući se analognom svijetu, vrati i svojoj naravi / razumu. Dakle prije svega, radi se o misaonoj, konstruktivnoj struji koja se zalaže za kritičku misao i razum, kako bi čovjek uvijek ostao čovjek – što ne može biti ako se razvoj događa brže od njegovih spoznajnih mogućnosti.

Neki od primjera intelektualne prakse analogista mogu se uočiti u nekoliko dokumentaraca, jedan od njih dokumenatac je Warnera Herzoga *Lo and Behold, Reveries of the Connected World* (2016.) gdje Herzog istražuje utjecaj interneta na moderan svijet, njegove začetke ali i ljude koji su se svojim životom zbog raznih razloga odmakli od istoga, ruralne zajednice istih. Drugi važan dokumentarac za razumijevanje analogista koji je izašao iste godine jest *California Typewriter* Douga Nichola koji govori o jednoj od posljednjih obrta za popravljjanje pisaćih strojeva u Americi, spominje i razne kreativne načine na koje se ljudi bave navedenim mašinama te kolekcionarstvo, u njemu razni književnici (Sam Shepard i njegov *Hermes 3000*),

glazbenici (Bostonski orkestar pisaćeg stroja, John Mayer), Tom Hanks i *Smith-Corona Clipper* (...) govore o svojim kreativnim procesima te zašto je za njih upravo važan pisaći stroj. Nekoliko godina kasnije izlazi i *An Impossible Project* (2020.) Jensa Meurera koji prati ekscentričnog poduzetnika koji pokušava vratiti u proizvodnju nekada popularni format instantnog filma – Polaroid. Iz svega navedenog vidimo da je struja *analogista* prisutna i da se sve više formira u medijima. Dvije i šesnaeste godine izlazi knjiga u kojoj Richard Polt (profesor filozofije i entuzijast pisaćih strojeva) govori o potrebi povratka na analogno – *The Typewriter Revolution: A Typist's Companion for the 21st Century*. Tamo je objavljen i manifest (na 6. stranici) kojeg ćemo u prijevodu priložiti u ovaj rad.

MANIFEST PISAĆEG STROJA

Tražimo naše pravo da se odupremo Paradigmi, da se pobunimo protiv Informacijskog režima,

da pobjegnemo Struji podataka.

Dajemo udarac za samodostatnost, privatnost, i koherentnost protiv ovisnosti, naziranosti,

i dezintegracije.

Uspostavljamo pisanu riječ i pisanu misao suprotiv višemedijstvu, višeposlovstvu te memama.

Odabiremo stvarnost pred prikazivanjem, fizičko pred digitalnim, trajno pred neodrživim, samodostatno pred učinkovitim.

REVOLUCIJA ĆE BITI PISANA PISAĆIM STROJEM

Knjiga filozofa i analogista Richarda Polta spominje se i u filmu *California Typewriter*, dakle nije pretjerano kazati da je ista početak analogističke poetike.

2. UMJETNOINTELIGENTI

Od kada je svijeta i vijeka, i straha je od nepoznatog. Pojavom znanstvene fantastike taj se strah prebacuje sa tradicionalnih; vampira, vukodlaka i sličnih bića na robote, kiborge i umjetnu inteligenciju. Arthur C. Clarke i Stanley Kubrick u filmu *2001: Svemirska odiseja* (1968.) postavljaju pitanje i daju na njega odgovor o suživotu ljudi i umjetnointeligente u obliku virtualnog asistenta (*HAL 9000*) kojeg kontroliraju putem jezičnih komandi dok on kontrolira čitavu rotirajuću svemirsku postaju u kojoj borave astronauti. *Hal* u jednom trenutku ubije jednog od astronauta jer radi ono što mu njegov program ne dozvoljava, te ga je drugi astronaut prisiljen isključiti, no u trenutku kada astronaut odspaja njegov izvor napajanja *Hal* se ponaša kao čovjek – radi li se tu o glumi ili stvarnoj empatiji to je pušteno publici na razmišljanje. Kubrick se doduše problemom kompjutera koji vode sudbinu čovječanstva bavi i u filmu *Dr. Strangelove* no na puno manje eksplicitniji način nego u *Odiseji*. Problem suživota umjetnointeligente i čovjeka javlja se davne tisuću devetsto dvadeset i sedme godine u filmu *Metropolis* Fritza Langa gdje Lang funkciju cijelog jednog grada povjerava upravo umjetnointeligenti te film propitkuje transhumanizam. *Westworld* (1965.) propitkuje služinski odnos čovjeka i umjetnointeligente koji završava masakrom a najpoznatiji film koji prikazuje umjetnointeligentu kao kraj čovječanstva svakako je *Terminator* (1984.). Mogućnost da se umjetno napravi 'ljudski um' neupitno je stremljenje ka božanskom (što čovjek čini od kada je čovjeka), zato Marija Selak u svojoj knjizi *Ljudska priroda i nova epoha* piše sljedeće:

„Dok transumanisti s jedne strane smatraju da bi tehnika namijenjena poboljšavanju čovjeka trebala biti svima dostupna te da pojedinci moraju imati pravo izabrati na koji je način žele koristiti (...) tzv. biokonzervativci načelno se protive mijenjanju ljudske prirode“ (Selak, 2013: 106).

Brzina i mahovitost 'virtualne stvarnosti' te konzumacija iste na dnevnoj bazi neupitno mijenja našu prirodu, no za 'umjetnointeligente' to je evolucija ljudskog roda i tako i treba biti:

„Transumanističko mišljenje, koje promiče ideju dolaska posthumanog doba, temelji se na “pretpostavci temeljnog dovršenja” koja podrazumijeva da, ako se sadašnji razvoj ne prekine, sve ono što se može promijeniti ili nadograditi pomoću tehnike, promijenit će se ili nadograditi upravo na taj način” (Selak, 2013: 232).

Proučavajući zaključak prof. Selak vidimo da je cilj 'umjetnointeligenata' apsolutan no Bostrom, na kojeg se referira, pita se mada je svjestan da do apsolutnog dokidanja čovjeka ne mora nužno doći, ako je navedena pretpostavka točna koje bi onda bile posljedice za čovjeka (Selak, 2013) – Selak zaključuje da je odgovornost ključ opstanka *transhumana* čovjeka Cioranovom misli da je progres nepravda koju je svaka generacija učinila onoj koja je prethodila (Selak, 2013). *Umjetnointeligenti* tako će nastojati *analogizam* smatrati nostalgичnim i racionalno neopravdanim mišljenjem te djelovanjem, koje je u svojoj srži – neodrživo i nazadno.

Nekada je čovjek mogao vjerovati očima, onda su to racionalisti i prosvjetitelji pobili raznim dokazima od kojih su dakako najpoznatiji oni kartezijnski poput 'štapa u vodi' koji se čini slomljenim zbog fizike mada takav zapravo i nije. *Umjetnointeligencija* dozvoljava nam brzi i veliki pristup informacijama, poslove za koje ljudima trebaju sati obavlja u sekundama i sve će je više koristiti i sve češće – oni koji nemaju novaca za platiti ruku čovjeka. Ti će dati isti (u manjim svotama) ruci *umjetnointeligenata*; ali i oni koji imaju, a čovjek im je isuviše spor, će da učine isto. Zato se i javljaju protesti, manje ljudi može napraviti veći posao i svaki napredak podrazumijeva i gubljenje radnih mjesta; na izvjestan način dolazimo do toga da nema povratka jednom kada se uvede nova tehnologija – parobrodi su zamijenili jedrenjake, vlakovi su zamijenili dvoprege, a struja je zamijenila plin. Postalo je jeftinije kupiti

novo nego popraviti staro pa se ideja i način popravke starog nalazi u mislima manjine, ako doduše neki od prije skuplji proces postane jeftiniji nije nemoguće da se vrati; ali tu se radi o iznimkama koje potvrđuju pravilo – *čovjeku, dakle, nitko ne brani da piše i perom i tintom ako želi, ali to može samo u svijetu gdje se do pera i tinte može doći.* Roman *Blackout* autora Marka Elsberga pokazuje metodično, znanstveno te fenomenološki (mada hipotetički) koliko bi se brzo sve raspalo od civilizacije nakon naglog i nepovratnog nestanka struje; prisjetimo se ma da Hal vlada svemirskom postajom kod Kubricka i on se može isključiti. Gdje dakle *umjetnointeligenti* brzaju, *analogisti* usporavaju i traže kvalitetu – ne – pragmatičnost, koja tim više u vremenu hiperprodukcije postaje ključna; pa će književnici *analogisti* da pišu i na glinenim pločicama da bi do nje stigli, ako treba; dok bi *analogistima*, za neke književne vrste, sasvim bilo prihvatljivo da ih piše *umjetnointeligenta*. Umjetnosti se spominjemo jer je takav medij da je vidljiva njena primjena ali sve što smo naveli, uz određene prilagodbe, može da se primjeni i na druge aspekte života. Platon je bio prvi racionalist, on je vjerovao da je svo postojanje uvjetovano svijetom ideja kojeg je čovjek svjedočio prije rođenja; vraćaju nam se dakle, na izvjestan način, i *racionalizam* i *empirizam* ali u izmijenjenim okolnostima. Kada govorimo o *umjetnointeligenti* onda ne možemo da ne govorimo i o onome tko ju proizvodi, jer onda korisnici počivaju na željama i ciljevima proizvođača; iste ne moraju uvijek biti dobre za korisnike i to svakako treba uzeti u obzir. *Umjetnointeligenta* nema empatiju, koja je ključna za čovjeka pa bi dok se čovjek dvoumi kako odgovoriti na *tramvajsku dilemu* jer nije siguran bi li žrtvovao dvojicu da spasi više ljudi ona odgovorila tako da bi se pregazilo manje ljudi da se spasi više. Dolazimo tako do toga da prvo načelo koje kategorički odbija jedan *umjetnointeligent* a ključno je za *analogiste* i *koncilijante* jest Aristotelovo načelo – hilemorfizam; svijet *umjetnointeligenata* nije takav da 'forma ovisi o materiji' već forma može poprimiti ma kakav oblik. Nekada je Slavoljub Penkala radio svoju prvu penkalu (*tehničku olovku*) tako da je napravio sve dijelove i posložio ih u cjelinu koji onda omogućavaju da se njome piše; grafit, mehanizam koji ga spušta itd. No danas

nam ne treba više grafit, samo virtualno pisalo i podloga koja na njega reagira i možemo pisati kao da pišemo rukom, ali bez papira i grafita. Prije su stvari izgledale kako su izgledale jer su imale određenu funkciju, danas izgledaju neovisno o funkciji koju vrše prema željama tržišta te dizajnera. Zato *umjetnointeligenti* traže manje uređaja sa što više funkcija – pametni telefon je i sat, i pozivnik, kamera...dugoročno bi tako došli do toga da *umjetnointeligenta* misli za njih i živi za njih (život ipak traži neki rad!) mada se u prvim fazama samo njome služe. U njih je vjera da *umjetnointeligenta* nikada neće da uništi čovjeka već da će mu vazda služiti (roman *Frankenstein* Mary Shelley) prema njima *umjetnointeligenta* može i treba stvarati umjetnost (dok *analogisti* drže da je nastavaj stvar čovjeka i intuicije, te tu kao i renesansni platonizam poprimaju aspekte 'magijske filozofije'). *Umjetnointeligenti* dakle uvjereni su u to da nema tog osjećaja, svojstva uma ili mozga, koji se ne može proizvesti ispravnim kodom, proračunom ili jezikom; dok *analogisti* smatraju da se ne može i ne treba sve proizvesti izračunima i ljudskim nastojanjem da osedla čitavi svemir.

Za razliku od struje *analogista*, *umjetnointeligenti* su nešto agresivniji jer je korporacijama koje proizvode *umjetnointeligent* stalo da ga svi konzumiraju – već se priča o čipovima u mozgovima, dakle znanje o umijećima će nestati jer se ide prema društvu koje ukida onog heideggerovskog, autentičnog, *daseina* i podčini sve slugama *umjetnointeligente*. Ako znanje bude u čipovima ne u knjigama, nestati će knjiga, a čak i ako ne nestane knjige, nestati će potrebe za čuvanjem knjiga a ako čovjek svo znanje stavi u čipove i takve budu arhive budućnosti – jedino što mu preostaje nadati se da će iste preživjeti sve ono što kozmički život jednog planeta nosi. *Vremenski stroj* roman H. G. Wellea govori o čovječanstvu koje se vraća u kulturu spiljskih ljudi, u budućnosti, što ide uz Einsteinovu misao da će se četvrti svjetski rat voditi toljagama i kamenjem...

3. KONCILIJANTI

Ako se određeni način života juridički uvjetuje, te nije moguće doći do drugog načina života sim tog jednog – onda zapravo i onaj tko je protiv istoga, prisiljen je ili živjeti uz ono protiv čega je protiv. Kada su prvi puta uvedeni auti u promet, bilo je puno nesreća, više nego s dvoprezima, pa se pojavila potreba za semaforima i danas su semafori najprirodnija stavka prometa – da se nisu uveli auti u promet ne bi se pojavili ni semafori; i na toj liniji vječne napetosti i moguće proturječnosti žive naši *koncilijanti* oni koji biraju što će preuzeti od *umjetnointeligente* a što od *analogista*. Statistički gledano, najveći će broj ljudi potpadati upravo u ovu struju, onu pomirbenika, jer oni ne smatraju nužno da je *umjetnointeligenta* problematična ali imaju stupanj opreznosti glede iste i svjesni su mogućnosti da može postati – oni će tako koristiti *umjetnointeligentu* za neke zadatke ali će i dalje koristiti vlastitu kritičku misao (*koncilijant* će tako rukom pisati popis za dućan, ali će kada piše mejl da bi isti bolje zvučao i da bi ga brže doveo do stupnja koji mu je potreban koristi se *umjetnointeligentom*, on ako nešto ne razumije pitati će *UI* iako će što mu kaže dodatno provjeriti). Kao i *analogisti* oni se bore za opstanak čovjeka, njegovog ne savršenstva i osjećaja života te življenja; ali i za njegovu nadogradnju putem *umjetnointeligente* – pa bi tako *koncilijant* možda i ugradio čip u sebe, ali bi primjerice glazbene instrumente učio svirati kako se uče bez čipa dok bi čip koristio za druge stvari. Ovo je najproblematičnija struja da se točno i precizno definira, pa smo govoreći o njoj možda i ponajviše hipotetički, jer ovisi o suodnosu i razvoju onih prije navedenih; obzirom da je ista nastala kao reakcija na njih. *Koncilijanti* možda i koriste *umjetnointeligentu* u svakodnevnom životu ali ključno je to da joj nikada neće prepustiti sasvim sopstveni život. Njihova je skepsa spram *inteligente* ipak manje apokaliptična od one *analogista*.

Dok *analogisti* vjeruju da je *inteligenta* ukrala 'čovjeka od čovjeka', *koncilijanti* smatraju da se treba vratiti na suživot koji će biti jedini – nužnost. No pozicija

koncilijanata postaje upitna onda kada se nešto što je prije bilo izborom učini jedinim mogućim odabirom.

Budućnost čini nam se iz svega navedenog, se neće odlučiti pitanjem 'hoćemo li koristiti UI', nego pitanjem kako ćemo strukirati odnos čovjeka i inteligentne: kao bijeg (*analogisti*), kao predaju (*umjetnointeligenti*) ili kao suživot pod uvjetima (*koncilijanti*).

Moguće je da će suživot dominantnih struja biti vječan, ali je također i moguće da će prevladavanjem jedne od dominantnih struja sasvim nestati one koja se prema njima određuje – *koncilijanata*. Ili će dakle da dominira *inteligent*, ili će da dominira *hilemorfizam* ili će *inteligent* i *hilemorfizam* da budu vazdani rivali pa će *koncilijant* postati dominantna.